

8. Кухаренко В. А. Типы и средства выражения импликации в английской художественной речи / В. А. Кухаренко // Филологические науки. – 1974. – № 1. – С. 72–79.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександровна Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
10. Солодилова И. А. Смысл художественного текста. Словесный образ как актуализатор смысла / Ирина Анатольевна Солодилова. – Оренбург : ГОУ ОГУ, 2004. – 153 с.
11. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / Иван Павлович Сусов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 271 с.
12. Сыщиков О. С. Имплицитность в деловом дискурсе (на материале текстов коммерческих писем) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Олег Серафимович Сыщиков. – Волгоград, 2000. – 174 с.
13. Ткачук-Мірошниченко О. Є. Імплікація в рекламному дискурсі (на матеріалі англомовної комерційної реклами) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. Є. Ткачук-Мірошниченко. – К., 2001. – 18 с.
14. Grice P. Studies in the Way of Words / Paul Grice. – Massachusetts : Harvard University Press, 1989. – 394 p.
15. Horn L. R. Implicature / L. R. Horn, G. Ward // The Handbook of Pragmatics. – Oxford : Blackwell Publishing. – 2004. – P. 3–28.
16. Levinson S. Presumptive Meanings : The Theory of Generalized Conversational Implicature / S. Levinson. – Cambridge : MIT Press, 2000. – 480 p.
17. Sperber D. Relevance : Communication and Cognition / D. Sperber, D. Wilson. – Cambridge : Harvard University Press, 1986. – 432 p.

## УКРАЇНСЬКІ Й РОСІЙСЬКІ ОКАЗІОНАЛІЗМИ У ТЕКСТОТВІРНОМУ ВИМІРІ (на матеріалі творів українських та російських поетів-шістдесятників)

ЖИЖОМА О. О.  
*Приазовський державний технічний університет*

За останнє десятиліття у сучасному мовознавстві з'явилася низка фундаментальних досліджень, присвячених вивченю окремих проблем, пов'язаних з аналізом оказіональних слів. Наукові розвідки українських та російських мовознавців проводилися на семантико-словотвірному (А. Г. Горфельд, В. М. Виноградова, О. С. Кубрякова, Г. О. Винокур, В. М. Хохлачова, Е. Ханпіра, О. А. Земська, В. А. Чабаненко), функціональному (О. І. Смирницький, Д. М. Шмельов) та стилістичному (В. В. Герман, І. Т. Принцевський, М. О. Бакіна) рівнях. Більшість праць присвячено словотвору інноваційних одиниць, менше – вивченю особливостей їх функціонування, що зумовило актуальність пропонованого дослідження. Метою дослідження стало питання текстотвірних можливостей оказіональних слів, їх ролі у формуванні загальної семантики поетичного тексту. Завдання статті: виявити структурно-семантичні зв'язки оказіональних слів з їх твірними базами, а також, звернувши увагу на особливості розташування у контексті оказіональних слів, визначити їх роль у формуванні семантики російського й українського поетичного дискурсу 60-х рр. у зіставному аспекті.

Семантичний аналіз тексту на своєму шляху, як правило, зустрічає багато труднощів, які пов'язані насамперед зі складністю об'єкта дослідження, адже текст – найвища комунікативна одиниця, що обслуговує найрізноманітніші сфери життя суспільства і висловлює закінчену думку. Одним із джерел семантичного аналізу поетичного тексту є система смислових відношень між його складовими – елементарними пропозиціями. Другим джерелом розкриття смислової структури поетичного тексту є теорія комунікації, яка базується на тому, що текст являє собою єдність експресивної і комунікативної функції мови, в його основі лежить не лише судження автора про дійсність, але й певна комунікативна задача чи комунікативна інтенція. Ця інтенція формується характером відповідної дійсності, тобто ситуацією комунікації і тими задачами, які ставить перед собою автор поетичного твору, а саме: правильно інформувати читача і через деталізацію комунікативних способів реалізації комунікативних інтенцій активізувати його увагу до висловленого.

Розглядати роль оказіоналізмів у формуванні логіко-семантичної і комунікативної структури поетичного тексту як відображення форми спостереження за думкою автора можна лише умовно. У поетичному творі всі форми відображення дійсності пропущені через художній задум автора, підкорені свідомому способу уявлення дійсності як засобу впливу поета на читача. Поетичний текст – досить складне поєднання уявлення про дійсність і свідомого вибору засобів художнього впливу автора поетичного твору на читача. Уведені в текст оказіональні одиниці, які, як правило, мають досить прозору внутрішню форму і складну семантичну природу, служать різним цілям. Для поетичного тексту визначальним є авторське уявлення, яке прагматично скероване і організує сприйняття інформації читачем. Від комунікативної установки автора, від його власного ставлення до змісту тексту, від уміння скерувати нашу увагу на ядерних семах слова залежить характер повідомлення, а новотвори здатні передавати в межах певного контексту найрізноманітніші відтінки, чим визначається їх роль у формуванні семантики тексту. У художньому тексті авторський план видається “розвиненим” у подіях твору, в описах реалій дійсності, але авторська позиція об'єднує усі ці аспекти в єдине ціле, тому поява оказіональних слів не є випадковою, вони насамперед визначають позицію автора, характеризують його. Особливо показовими у цьому відношенні є оказіоналізми російських поетів: “*Но после стольких тягот и утрат неужто коммунизм – большая жральня, сплошной желудочно-кишечный тракт*” (Р. Рождественський); “*Ты хочешь помогать всем тем подонкам с фашистинкой, до времени прикрытой*” (Є. Євтушенко). Такі оказіоналізми зосереджують на собі тематику усього твору, виступають носіями змістово-концептуальної інформації, навколо них групуються за змістом інші лексеми.

Текст складається із мікротем, тематичних шматків, кожний з яких уявляється змістовою точкою. Поява у контексті оказіональних слів пов'язана з можливостями їхнього передбачення, визначається наявністю у контексті мотивуючої ознаки, яка й породила новотвір: “*Не знає маски, в слові не лукавить і не соромиться жадань своїх. Як ті дерева – в неї голий сміх, і голий плач, і гола щастя звабідь*” (Д. Павличко); “*...и такая воскресла во мне пацанинка, словно вынырнет финка, упершиесь в живот*” (Є. Євтушенко).

Наведені приклади авторських новотворів пов'язані зі складниками тексту семантично, а можливість їх тлумачення виражає вербалну здатність контексту. Такі одиниці взаємодіють з усім оточенням на структурно-семантичному, дериваційному та синтаксичному рівнях, додають незвичайності, нестандартності усьому поетичному твору, загострюють увагу, сприяють запам'ятуванню й виділенню на загальному текстуальному фоні конкретного контексту, окрім мікротеми. Вдало створені оказіоналізми, які відповідають художньому задуму, – це слова зі складною змістою структурою, в яких семантичні відношення складових досить прозорі. Умова створення індивідуально-авторських новотворів – порушення законів словотвору, коли в межах одного слова комбінуються елементи із віддаленими значеннями. Будь-який оказіоналізм, в принципі, можна розкласти на складові і з'ясувати їх семантичну роль у межах новотвору, що дає можливість їх безпосереднього або опосередкованого тлумачення. Наведемо кілька прикладів оказіоналізмів українських та російських поетів, утворених морфологічним способом складання основ: *вушкодерник* (той, хто дере вуха) (І. Драч); *людинозвір* (жорстока людина) (М. Вінграновський); *фигокарманство* (тримати дулю у кишені), *пошломордие* (вульгарні морди), *бумагомаранье* (витрачення надаремно паперу) (Є. Євтушенко). Складові наведених новотворів містять ядерні семи, які асоціюються з різними ситуаціями дійсності і знаходять своє втілення у його загальній семантичній структурі. У таких випадках відбувається розкриття мікротеми не на рівні готових одиниць, а на рівні використання правил утворення лексичних одиниць. У тексті авторський новотвір, як правило, має розгорнуту схему тлумачення, яке передує його виникненню або натякає на нього, зумовлює його появлу. Тому одиниця, що виникає у результаті такого відбору, здатна увібрati в себе зміст цілого фрагмента мовленневого висловлення і може виступати його ядром, наприклад: “*Води із очерету хлюпавиця, I місяця над очеретом ріг, Дніпро, і сад, і сонна блискавиця, Та неба сонь, та синя сонь доріг...*” (Д. Павличко).

Поява у текстовій структурі оказіональних слів зумовлюється контекстуальним оточенням, яке, як правило, попереджає їх появу чи пояснює її (залежно від позиції у тексті). Тому особливe місце у питанні текстотвірної функції оказіоналізмів посідає розташування таких одиниць. Будуючи текст, автор вводить новотвори у речення так, щоб те, про що він має намір повідомити, могло бути належно сприйняте читачем. Залежно від позиції у контексті, оказіональні слова можуть виступати ключовими у розкритті мікротем: “*Я мечтаю, что когданибудь смогу не построчно получать, а посердечно: хоть одно людское сердце за строку*” (Є. Євтушенко). Таке незвичайне, нестандартне позначення мікротем концентрує на ній увагу не лише своєю незвичайною побудовою, а насамперед тим, що здатне увібрati в себе зміст цілого фрагмента. Водночас, тлумачення, яке передує оказіоналізму чи знаходиться у постпозиції щодо нього, уточнює, конкретизує його зміст. Отже, воно виявляється невід'ємним від контексту: задає його, чи є заданим контекстом. Конотативний елемент значення оказіонального слова може бути більш або менш сильним, але не провідним у поданих утвореннях, оскільки це пов'язано із природою їх виникнення і функціональною значимістю. Реалізація конотативних елементів значення оказіональних слів у тексті зумовлюється їх текстотвірними потенціями: чим більший

відсоток незвичайності слова, тим більше воно потребує наявності контекстуального оточення, яке, виступаючи потенційно організованим на рівні тексту, зможе реалізувати те, що закладено в оказіоналізмі. Водночас, індивідуально-авторські слова здатні моделювати текст, визначати його смислові, стилістичні та інші характеристики.

Для позначення мікротем автори можуть розташовувати новотвори, що містять у своїй структурі значення усього подальшого змістового відрізу контексту, у препозиції щодо наступної частини висловлювання. У такому випадку оказіоналізм дає установку на сприйняття інформації мікротеми, “задає” тон подальшому висловленню. Конотативний елемент значення у подібних випадках знаходиться на поверхні; такі слова несвідомо привертають увагу, бо виступають концентрованим вираженням того, із чим читач познайомиться під час прочитання твору, що він зможе передбачити, про що здогадується: “*Подстрекатели, голодратели, вы натравливаете без стыда...*” (Є. Євтушенко); “*На володаря тоді сказь напала дика. Меч у груди застремив батькові владика*” (Д. Павличко). У наведених текстах авторські новотвори використовуються з метою надання негативної оцінки, вони задають сатиричний тон і наступному відтинку, і всьому тексту.

Інновації із складною семантичною структурою, з досить прозорими семантичними відношеннями їх складових, досить часто знаходяться у постпозиції щодо фрагмента поетичного твору, тим самим узагальнюючи його зміст: “*Над скелями там злетимо, як орли, нам сонце засяє із мли, промінням проб'є темноти не проглядь*” (Д. Павличко); “*Я думала, что ты мой враг, что ты беда моя тяжелая, а вышло так: ты просто враль, и вся игра твоя дешевая*” (Б. Ахмадуліна); “*Я розлюбил тебя... Банальная развязка. Банальная, как жизнь, банальная, как смерть. Я оборву струну жестового романса, гитару пополам – к чему ломать камедь*” (Є. Євтушенко). Таке розташування новотворів наприкінці певного смислового відрізу дозволяє читачеві уточнити зміст наступних речень і деталізує значення самого оказіоналізму через приєднання лівобічних компонентів.

Оказіональні слова використовуються не лише як підсумковий елемент контексту. Вони виступають мовним матеріалом створення відповідних текстів, як конденсатори розгортання семантичного змісту текстів у цілому, формують зміст текстів; не просто відтворюють перед очима читача факти дійсності, а й загострюють увагу на них. Особливо це виявляється, коли оказіоналізми посідають середнє місце у мікротексті, що дає можливість підкреслити принципову багатозначність повідомлюваного і забезпечити розуміння цієї багатозначності. Вони використовуються як замінники синтаксичного цілого, служать для передачі складної інформації, не лише називають якесь явище, а й характеризують його, у цьому випадку виступаючи аналогами речень. Наведемо кілька прикладів з поетичного доробку Є. Євтушенка: “*Мерзок дундукізм аристократов, но страшней плебейський дундукізм*”; “*...порой надменный “чистюлизм” обедняет людей*”. Через те, що для поетичного твору характерне “...ускладнення семантичної структури слів” [9; с. 120], таке розташування інновацій у контексті дозволяє уточнити зміст наступних речень і деталізує значення самого оказіоналізму шляхом приєднання лівобічних компонентів.

Заміною цілої мотивальної конструкції одним словом, з метою уникнення повтору її, можна пояснити появу складних слів, які в плані передачі інформації володіють більшими можливостями, що пояснюється суб'єктивною природою їх створення, яка спирається на індивідуально-асоціативну психологічну основу. Однаковою мірою до цього прийому вдається як українські, так і російські поети; причиною створення подібних інновацій є не лише їх номінативна функція, але й їхня здатність виступати замінниками цілих синтаксичних сполучок. Використані авторами, складні інноваційні утворення зумовлюють синтаксичну компактність тексту і його раціональну побудову: “Експресивність неузуально-го слова посилюється за наявності контрасту в межах його структури” [3, с. 189]. Утворені на синтаксичній основі, складні одиниці використовуються у тексті як коротке резюме якоїсь події або ситуації: *дніпророжденний світ*; *вогнелика пам'ять*; *тремтливо полохливий світ* (М. Вінграновський); *громоглас-ний* (Р. Рождественський); *лохмато-дремучий* (Є. Євтушенко); *сладкогласье*; *светотьма* (Б. Ахмадуліна).

Мовна форма оказіоналізмів – об’єкт цілеспрямованого індивідуального творчого пошуку, що зумовлює особливий підхід автора до вибору словотвірних засобів, його індивідуального прочитання змістової структури словотвірної одиниці, яка, функціонуючи у межах тексту, впливає на його зміст, що дає можливість співвідносити словотвірний аналіз і з текстотвірним. На фоні тексту, основного мовного елемента комунікації, добре простежується процес відбору й вживання мовних одиниць; індивідуально-авторські новотвори, виступаючи вагомою складовою поетичних контекстів, здатні зберігати інформацію, пов’язану з формуванням їх словотвірної природи на основі різних словотвірних значень, а відтак служать засобом передачі складної інформації у тексті. Вдало створений оказіоналізм допомагає реципієнту правильно сприйняти твір, адекватно оцінити зображену ситуацію, тому актуальним є питання словотвірної функції у сфері текстотворення. Авторські новотвори вводяться у контекст з певною стилістичною метою і тому виступають досить активним компонентом текстотворення, зокрема в поезіях Є. Євтушенка, Б. Ахмадуліної: “Я уезжаю от **бездонности**, как будто есть чему-то дно. Я уезжаю от **бездомности**, хотя мне это суджено” (Є. Євтушенко); “И в сердце было свято-свято от той гармошки гулевой, от вин, от **сладкогласья** свата и от рубашки голубой” (Б. Ахмадуліна) або у І. Драча: “Три похоронки на трьох синів дістала баба Параска і кожного разу ридала, Ледве небо на неї не впало і не вбило її **хмаровищем**”, де використання оказіоналізму “**хмаровище**” зумовлене широким контекстом твору. Йдеться про горе баби Параски, її болісне життя, тому не можна вжити узуальне слово “хмара”, бо втратиться та важкість, сум, сірість і жорсткість життя, які мав на меті показати автор. До того ж, лексема “вбило” вимагає саме збільшено-згрубілої форми залежного слова, адже впасти і вбити може щось важке та велике. Натомість слово “хмара” викликає у читачів асоціацію із чимось м’яким та пухким. Уведення в контекст оказіоналізму заздалегідь продумане автором як таке, що точно передасть його задум і разом з тим відповідає загальному тону твору, і якість подібних утворень залежатиме від кількох факторів: творчої індивідуальності автора, його ідейного задуму і врешті-решт, від його вміння оперувати словотвірними засобами.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що українські і російські оказіональні слова, функціонуючи у поетичному дискурсі зазначеного періоду, з огляду на свою надзвичайну семантичну місткість, володіють вагомими складниками, забезпечують лінійну та вертикальну зв'язність контексту, а це, у свою чергу, зумовлює сприйняття реципієнтом тексту як цілісної структури. Індивідуально-авторські новотвори володіють значними текстотвірними потенціями, вони оригінально допомагають, нешаблонно розповісти про звичайне.

Представлене дослідження не вичерпує усього кола питань, пов'язаних із особливостями функціонування оказіональних слів у поетичному дискурсі, тому в подальших наукових розвідках плануємо провести лексико-семантичний та функціональний аналіз віддієслівних новотворів із українських і російських поетичних текстів 60-х років.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Бакина М. А. Новообразования в современной поэзии / М. А. Бакина // Русская речь. – 1975. – № 2. – С. 42–75.
2. Виноградова В. Н. Стилистический аспект русского словообразования / Валентина Николаевна Виноградова. – М., 1984. – 181 с.
3. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование / Елена Андреевна Земская. – М. : Наука, 1973. – 302 с.
4. Земская Е. А. Словообразование и текст / Е. А. Земская // Вопросы языкоznания. – 1990. – № 6. – С. 17–30.
5. Коломієць В. Т. Словотворчі неологізми у слов'янських мовах / В. Т. Коломієць // Мовознавство. – 1973. – № 2. – С. 3–19.
6. Кубрякова Е. С. Типы лексических значений. Семантика производного слова / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : МГУ, 1981. – 199с.
7. Принцевський І. Т. Авторські новотвори в українському поетичному мовленні / І. Т. Принцевський // Проблемы словообразования русского и украинского языков. – К. : Вища школа, 1976. – С. 150-166.
8. Швед В. И. Словообразование и текстообразование / В. И. Швед // Вопросы языкоznания. – 1985. – № 4. – С. 115–121.
9. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Дмитрий Николаевич Шмелев. – М. : Наука, 1964. – 244 с.

## ПРАГМОНІМИ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ В ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТИ

ЗИМОВЕЦЬ Г. В.

*Інститут мовознавства НАН України*

Як відомо, розвиток лексичної системи визначається як внутріншньо-, так і зовнішньолінгвістичними чинниками. Останні викликають ті динамічні зміни, які спостерігаємо сьогодні в деяких розрядах лексики, що зумовлює необхідність неологічних досліджень. Об'єктом розгляду в цій статті виступають особливості сучасної номінації прагмонімів банківської сфери України та Польщі. Були проаналізовані назви послуг, які надають банки, представлені на інтернет-сторінках [www.bankstore.com.ua/banks](http://www.bankstore.com.ua/banks), [www.skarbiec.biz/banki](http://www.skarbiec.biz/banki) та [www.nbp.pl](http://www.nbp.pl).